

УДК 347.73

Наталія Джурук,

студент

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО ПРАВА ФРН І УКРАЇНИ

У статті здійснюється порівняльно-правовий аналіз систем фінансового права України та Федеративної Республіки Німеччини. Досліджується місце бюджетного та податкового права у правових системах цих держав. Розглядаються підстави виділення податкового та бюджетного права Федеративної Республіки Німеччини в окремі галузі. Робляться висновки про місце та структуру фінансового права в системі права двох досліджуваних держав.

Ключові слова: фінансове право України, фінансове право Федеративної республіки Німеччина, правова система, податкове право, бюджетне право.

Постановка проблеми. Правове регулювання суспільних відносин щодо мобілізації, розподілу та використання публічних фондів коштів займає провідне місце в системі права будь-якої держави, оскільки публічні фінанси – це внутрішня сутність самої держави. Кожна держава світу поступово створювала свою фінансову систему шляхом знаходження найбільш дієвих механізмів для оптимізації відтворювального процесу, що зумовило різні погляди на внутрішню структуру норм права, які забезпечують фінансову діяльність держави. Питання місця фінансового права в системі права провідних держав світу, його структури не втрачають актуальності й тепер, оскільки саме воно виступає інструментом законодавчого оформлення та практичної реалізації фінансової політики та здійснює активний вплив на соціально-економічний розвиток держави та суспільства в цілому [1]. Правова система Федеративної Республіки Німеччини (далі – ФРН) – одна з найбільш розвинених і систематизованих у романо-германській правовій сім'ї, до якої належить і українське право. Правову систему ФРН часто аналізують науковці з інших держав з метою знаходження механізмів вдосконалення власного законодавства. Аналіз системи фінансово-правових норм ФРН розкриє особливості правового регулювання фінансової діяльності цієї держави та дасть змогу визначити спільні та відмінні риси між системами фінансового права України та ФРН.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На науковому рівні специфіку системи фінансового права України та особливості її функціонування досліджували багато вчених у галузі права, зокрема: Л.К.Воронова, Д.О. Гетманцев, Н.Л. Губерська, М.П. Кучерявенко, О.А. Лукашев, С.В. Очкурченко,

Н.Ю. Пришва, Н.Я. Якимчук та інші. Питання особливостей функціонування фінансового права ФРН досліджували такі науковці: Р. Вернсман, К.Ф. Гердітц, К. Грьопл, А. Зельневич, А. Ленхард, М. Клопфер, А. Мехлер, Х. Таппе та інші.

Не вирішені раніше проблеми. У сучасний період становлення та розвитку правової системи України багато вчених-правознавців здійснюють порівняльні аналізи правової системи України та інших розвинених держав. Разом із тим практично відсутні комплексні дослідження, у яких здійснюється порівняльно-правовий аналіз систем фінансового права України та ФРН, що є предметом даного дослідження.

Мета статті полягає в тому, щоб, ґрунтуючись на наукових напрацюваннях та аналізуючи законодавство ФРН та України, комплексно дослідити місце та структуру фінансового права в системі права цих держав, внаслідок чого виявити спільні й відмінні риси та зробити авторські висновки про доцільність ототожнення фінансового права цих двох держав.

Виклад основного матеріалу. Фінансове право у правовій системі України є сукупністю правових норм, що регулюють суспільні відносини у сфері формування, розподілу й використання централізованих і децентралізованих грошових фондів держави і територіальних громад [2]. Це галузь публічного права, оскільки регулює сферу публічних фінансів і у здійсненні фінансово-правового регулювання постає завдання задоволення передусім публічного інтересу [3]. Разом із тим фінансове право має специфічний предмет та метод регулювання, не властиві іншим галузям права, що дозволяє виокремити регульовані ним суспільні відносини в

окрему галузь. Предметом фінансового права є суспільні відносини у сфері фінансової діяльності держави і територіальних громад із приводу формування, розподілу і використання централізованих і децентралізованих фондів публічних фінансів [2].

Основним методом фінансово-правового регулювання є імперативний, або, як його ще називають, метод владних приписів, що передбачає нерівність суб'єктів відносин для забезпечення особливого стану і ролі держави і виявляється у владних приписах, наказах одних суб'єктів іншим, що представляють державу, органи самоврядування. У контексті фінансового права даний метод набуває специфічного характеру, оскільки передбачає право вибору для підлеглого суб'єкта через можливість надання рекомендацій та погоджень з боку представників влади [2]. Крім того, деякі науковці вважають, що фінансово-правовому регулюванню властиві й інші методи, такі як: узгодження, рекомендації, координації і т.п. Найчастіше ці методи застосовуються не як самостійні, а як доповнення до основного імперативного [3].

Фінансовому праву притаманний набір інститутів та підгалузей, покликаних систематизувати його норми та забезпечити ефективніше регулювання правовідносин усередині даної галузі права. Аналогічно з іншими галузями права фінансове право поділяється на Загальну і Особливу частини. Норми Загальної частини фінансового права конкретизуються у фінансово-правових нормах Особливої частини. До Особливої частини фінансового права входять підгалузі та інститути, що об'єднують фінансово-правові норми, які регулюють суспільні відносини у сфері: бюджетної системи; позабюджетних державних фондів; фінансів державних та комунальних підприємств; державних і місцевих податків та інших обов'язкових платежів; публічного кредиту та публічного боргу; загальнообов'язкового державного соціального страхування; державних та місцевих видатків; грошового обігу і розрахунків; валютного регулювання і контролю [4]. Сьогодні у правовій науці точаться дискусії стосовно місця податкового права та митного права у правовій системі України, зокрема: чи є вони однією підгалуззю фінансового права, чи доцільно розглядати митне право як комплексний інститут права.

У свою чергу, предметом бюджетного та податкового права є особливий вид правовідносин, які, з одного боку, мають фінансовий характер, а з іншого – характеризуються рядом специфічних рис. Зокрема, у бюджетному праві виокремлюються відносини лише

стосовно руху коштів, акумульованих на рівні бюджетів. Податкове право уособлює більш вузьку сукупність фінансово-правових норм, які стосуються врегулювання виконання податкового обов'язку, справляння податків та зборів. Якщо предмет фінансового права охоплює відносини, пов'язані загалом з рухом державних коштів, то податкове право виділяє лише відносини щодо руху коштів знизу вгору – від платників податків до публічних фондів коштів. Також метод правового регулювання податкового права відрізняється вищим ступенем імперативності, ніж у фінансовому праві. Наприклад, у податковому регулюванні він набуває більш жорсткого значення, коли санкції за несвочасне подання податкової звітності настають незалежно від наявності вини платника податків [5].

Також важливою особливістю є те, що закони, які регулюють правовідносини у сфері бюджетного та податкового права, кодифіковані у Бюджетний та Податковий кодекси. Фактично це єдині кодекси, які є у фінансовому праві. Натепер відсутній єдиний кодифікований нормативно-правовий акт, який би врегулював усі ланки фінансової діяльності держави.

Разом із тим на користь того, що бюджетне право є саме підгалуззю, а не інститутом фінансового права, свідчить, крім іншого, наявність власних інститутів, що регулюють групу однорідних бюджетно-правових відносин. Зокрема, у бюджетному праві виокремлюють інститут бюджетного устрою та інститут бюджетного процесу [3].

Тобто у правовій системі України фінансове право – це досить велика галузь, яка охоплює широке коло правовідносин та включає в себе підгалузі та інститути, що забезпечують правове регулювання публічних фінансових відносин. Разом із тим українська наука фінансового права перебуває на етапі активного розвитку та становлення. Із цієї точки зору є важливим та актуальним аналіз досвіду та ідей, які були напрацьовані науковцями фінансового права у Німеччині, правова доктрина якої характеризується тривалим історичним розвитком та багатую правовою традицією.

Загалом саме з бурхливим розвитком вчення про фінанси в Німеччині пов'язують виділення фінансової науки в окрему галузь суспільних знань. Зокрема, знаковою подією для розвитку фінансової науки мало видання на початку ХІХ ст. «Підручника політичної економії» у трьох томах професором Ерлангерського і Гейдельберзького університетів К.Г. Рау. Його наукова творчість мала вагомий вплив на формування

та становлення науки фінансового права на теренах України та решті території колишньої Російської Імперії. Зокрема, натхненний ідеями К.Г. Рау, професор фінансового права Санкт-Петербурзького університету В.О. Лебедев переклав другий том його підручника на російську мову [6]. У подальшому, у другій половині XIX – на початку XX ст., видатні вчені В. Лебедев, І. Тарасов, С. Іловайський, Д. Львов, І. Янжул вивели фінансове право на новий рівень і сприяли його виділенню в окрему правову галузь [7].

Натепер фінансове право як наука у ФРН досягло ще більшого розвитку та поділилося на декілька галузей. Зокрема, у книзі «Публічне фінансове право» Х. Таппе та Р. Вермана під даним терміном автори розуміють сукупність бюджетного права (Das Haushaltsrecht), права регулювання державного боргу (das Staatsschuldenrecht) та права розподілу доходів (das Recht des Finanzausgleich) і визначають його предметом регулювання відносин доходів та витрат, бюджетів, активів та правових меж державного торгу. [8]. Найбільш великими за обсягом правового регулювання галузями фінансового права ФРН є бюджетне (фінансово-конституційне) та податкове право. Також у Німеччині добре розвинені інститути фінансового процесуального права та фінансового судочинства, норми яких регулюють порядок здійснення публічно правових спорів, що стосуються податкових питань: щодо податків, збір яких регулюється законами держави та федеральних земель, а також щодо професійних спорів податкових консультантів [9].

У німецькій правовій науці є такий термін, як «das Finanzverfassungsrecht». Часто його перекладають як бюджетне право, однак, на нашу думку, це не досить чітко передає його суть, а є лише намаганням адаптувати німецьку термінологію до української. Натомість дослівний переклад – «фінансово-конституційне право» – є більш доречним, оскільки краще передає особливості даної галузі у контексті правової системи ФРН, тому далі за текстом буде застосований саме цей термін.

Фінансово-конституційне право є окремою областю права, яке належить до групи конституційних наук. Це публічна галузь права. Основним джерелом його регулювання є Розділ X «Фінанси» Основного Закону ФРН [10]. Німецьке фінансово-конституційне право має бути узгодженим з фінансовим та валютним законодавством Європейського Союзу. Фінансово-консти-

туційне право регулює дві основні сфери правовідносин: безпосередньо фінансово-конституційні та відносини бюджетування. Предметом фінансово-конституційних правовідносин є регулювання відповідальності за державні витрати, законодавчі повноваження щодо податків і митних зборів, правила надання інвестиційної допомоги, розподілу доходів та фінансового вирівнювання. Тоді як відносини бюджетування стосуються насамперед бюджетного контролю та лімітів державного боргу [11].

Фінансово-конституційне право Німеччини тісно пов'язане з податковим, оскільки розглядає бюджет насамперед як різницю між податковими надходженнями та витратами. Визначальні положення фінансово-конституційного права, закріплені у Розділі X Основного закону ФРН, є основою для податкового законодавства на федеральному рівні та бюджетного законодавства, зокрема Федерального бюджетного кодексу [12] та Закону «Про бюджетні принципи федерації та федеральних земель» [13].

Податкове право хоча і пов'язане з фінансово-конституційним правом, але є самостійною галуззю права. Воно охоплює всі правові норми, що регулюють податкову систему Федеративної Республіки Німеччина, зокрема відносини між податковими органами та платниками податків. Предметом податкового права є регулювання правовідносин, що стосуються обчислення та стягнення податків. Податкові факти та правові терміни визначаються відокремлено. Зважаючи на те, що приватне та публічне право взаємопов'язані, податкове законодавство не лише ґрунтується на загальному порядку суспільних відносин та їх правовому регулюванні, а й визначає предмет податкових відносин відповідно до форм приватного права. Податкове право, як і фінансово-конституційне, належить до публічних галузей права. Разом із тим у правовій науці ФРН його також класифікують як різновид особливого адміністративного права, про що свідчить його фінансово-конституційна природа та специфіка надходжень [14]. Німеччина є податковою державою. Це означає, що кожна податково зобов'язана особа в Німеччині повинна сплачувати податки, які за своєю суттю є обов'язковими платежами та стягуються незалежно від використання різних товарів, послуг або господарських операцій [13]. Німецькому податковому праву властивий ряд принципів, які випливають з Основного закону ФРН та податкового законодавства, визначальними з яких

є: принцип рівності, законності, соціальної справедливості держави та сумірності доходів та податків [15].

Отже, наука фінансового права ФРН характеризується тривалим еволюційним розвитком та високим ступенем наукового обґрунтування правових положень. Вона об'єднує дві великі галузі: бюджетне (фінансово-конституційне) та податкове право у єдину систему, тісно пов'язуючи їх між собою у багатьох аспектах, зокрема: спільним фінансовим судочинством, спільними джерелами та законодавством.

Висновки

Таким чином, структура фінансового права України та ФРН відрізняється насамперед тим, що в Україні це єдина широка за сферою регулювання галузь, яка об'єднує багато інститутів та підгалузей, а у Німеччині воно є розгалуженим на менші за обсягом галузі: податкове, бюджетне (фінансово-конституційне) право та інші. Кожен із цих підходів має як переваги, так і недоліки. Зокрема, позитивним аспектом українського права є високий ступінь взаємопов'язаності бюджетного та податкового права, адже фактично вони є структурними елементами однієї галузі. Водночас завдяки тому, що у німецькій правовій системі їх виділяють в окремі галузі, бюджетне (фінансово-конституційне) та податкове право мають більше перспектив розвитку: завдяки тому, що предмет їх регулювання не надто широкий, детальніше досліджуються дрібні аспекти правовідносин.

Тому для української правової системи доречним буде надання більшого імпульсу для розвитку окремим підгалузям та інститутам фінансового права. Зокрема, особливу увагу слід звернути на підгалузь податкового права, оскільки предмет його регулювання охоплює значне коло правовідносин. За наслідком належного наукового обґрунтування, доречним є виділення податкового права в самостійну галузь. Стосовно бюджетного права, то його місце як підгалузі фінансового права у правовій системі України є цілком виправданим.

Список використаних джерел:

1. Стойко О.Я., Дема Д.І. Фінанси: навчальний посібник / за ред. О.Я. Стойка. 2-ге видання, стереотипне. Київ: Алерта, 2017. 432 с.
2. Фінансове право України : навчальний посібник за вимогами кредитно-модульної системи організації навчального процесу / Л. К. Воронова, М. П. Кучерявенко, Н. Ю. Пришва, Л. Л. Тарангул. Київ : Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2009. 393 с.

3. Лучковська С.І. Фінансове право : навчальний посібник. Київ : КНТ. 2010. 296 с. URL: http://pidruchniki.ws/15840720/pravo/finansove_pravo_-_luchkovska_si.

4. Нагребельний В.П., Чернадчук В.Д., Сухонос В.В. Фінансове право України. Загальна частина : навчальний посібник / за заг. ред. члена-кор. АПрН України В.П. Нагребельного. Суми: ВТД «Університетська книга», 2004. 320 с.

5. Лукашев О. А. До питання про виділення підгалузей в системі фінансового права. *Правова доктрина – основа формування правової системи держави* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю НАПрН України та обговоренню п'ятитомної монографії «Правова доктрина України», Харків, 20–21 листоп. 2013 р. / Нац. акад. прав. наук України. Харків, 2013. С. 243–246. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/7176>.

6. Хохуляк В. Вчення про фінансове право в системі європейської фінансової науки XIX ст. *Юридична Україна*. 2013. № 1. С. 46–51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urykr_2013_1_10.

7. Орлюк О.П. Фінансове право : навчальний посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 528 с.

8. Tappe H. Rainer W. Öffentliches. Heidelberg: C.F.Müller GmbH, 2015. 280 с.

9. Jürgen Schmidt-Troje, Heide Schaumburg: Der Steuerrechtsschutz. 3. Auflage. Otto Schmidt Verlag, Köln, 2008.

10. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland ab 23.05.1949. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html>.

11. Gärditz K. F. Finanzverfassungsrecht Vorlesung. URL: https://www.jura.uni-bonn.de/fileadmin/Fachbereich_Rechtswissenschaft/Einrichtungen/Lehrstuehle/Gaerditz/Vorlesung/FinanzverfR/Finanzverfassungsrecht-AP1.pdf.

12. Bundeshaushaltsordnung ab 19.08.1969. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/bho/BJNR012840969.html>.

13. Gesetz über die Grundsätze des Haushaltsrechts des Bundes und der Länder ab 19.08.1969. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/hgrg/BJNR012730969.html>.

14. Stelkens U. Einführung in das Verwaltungsrecht. Deutsche Universität für Verwaltungswissenschaften Speyer. URL: http://www.uni-speyer.de/files/de/Lehrstuehle/Stelkens/Lehrveranstaltungen/Einfuehrung%20Verwaltungsrecht/1_Einfuehrung.pdf.

15. Gröpl C. Zusammenfassung: systemtragende Prinzipien des Steuerrechts / Universität des Saarlandes. URL: https://www.uni-saarland.de/fileadmin/user_upload/Professoren/fr11_ProfGroepI/Vergangene_Semester/lehre06-07/AO12.pdf.

16. Dogmatische Einordnung des Steuerrechts / Christoph Gröpl. URL: https://www.uni-saarland.de/fileadmin/user_upload/Professoren/fr11_ProfGroepI/Vergangene_Semester/lehre06-07/AO13.pdf.

В статье осуществляется сравнительно-правовой анализ систем финансового права Украины и Федеративной Республики Германии. Исследуется место бюджетного и налогового права в правовых системах этих стран. Рассматриваются основания выделения налогового и бюджетного права Федеративной Республики Германии в отдельные отрасли. Делаются выводы о месте и структуре финансового права в системе права двух исследуемых стран.

Ключевые слова: финансовое право Украины, финансовое право Федеративной Республики Германии, правовая система, налоговое право, бюджетное право.

The article deals with the comparative legal analysis of the financial law systems of Ukraine and the Federal Republic of Germany. The place of fiscal and tax law in the legal systems of these countries is investigated. The grounds for allocating the tax and budgetary law of the Federal Republic of Germany in separate branches are considered. Conclusions are made on the place and structure of financial law in the system of law of the two studied states.

Key words: financial law of Ukraine, financial law of Federal Republic of Germany, legal system, tax law, budgetary law.

